




مقاله پژوهشی - فصلنامه علمی رهپاوند

سال نوزدهم، شماره ۷۰، بهار ۱۴۰۴
صفحه ۲۱۹ تا ۲۴۰

ارزیابی سیاست خارجی ایران و چین در خلیج فارس از منظر نقش قدرت‌های بزرگ

جعفر راستگو  دانشجوی دکتری علوم سیاسی، واحد لامرد، دانشگاه آزاد اسلامی، لامرد، ایران

امین روان بد  * استادیار گروه علوم سیاسی، واحد لامرد، دانشگاه آزاد اسلامی، لامرد، ایران

غفار زارعی  استادیار گروه علوم سیاسی، واحد لامرد، دانشگاه آزاد اسلامی، لامرد، ایران

چکیده

امریکا طی سالیان طولانی یکی از متحدان اصلی کشورهای منطقه خلیج فارس از جمله اعضای شورای همکاری خلیج فارس بوده است، اما امروزه با ورود چین به عرصه‌های مختلف فناوری، اقتصادی و مناطق استراتژیک، رقابت دو قدرت بزرگ در این منطقه ایجاد شده است. با توجه به اینکه رقابت دو قدرت بزرگ بر وضعیت و شرایط کشورهای منطقه خلیج فارس از جمله ایران نیز اثرگذار خواهد بود، پژوهش حاضر درصدد است تا سیاست خارجی ایران و چین را از منظر عمل‌گرایی و رقابت یا تعامل چین و آمریکا بررسی نماید. پرسش محوری این است که از منظر تقابل با آمریکا، سیاست خارجی ایران و چین در منطقه خلیج فارس چه تفاوت‌هایی با یکدیگر دارند و چه نتایجی در پی داشته است؟ نتایج نشان داده است که تفاوت در نگرش ایدئولوژیکی ایران و عمل‌گرایانه چین نسبت به آمریکا، انتظارات متفاوت ایران و چین از نقش منطقه‌ای و بین‌المللی یکدیگر برای جلوگیری از نفوذ آمریکا و رویکرد گزینشی چین برای حمایت از ایران، از جمله تفاوت‌هایی است که باعث شده تا ایران کمتر از نقش و نفوذ بین‌المللی و منطقه‌ای چین بهره ببرد. چین بیشترین تعاملات اقتصادی را با آمریکا دارد و اصل ناسیونالیسم اقتصادی باعث شده تا آنان در راستای رقابت با آمریکا، احتیاط کامل را رعایت کنند. بنابراین چین برخلاف ایران تمایل چندانی به تقابل پر هزینه با آمریکا و هزینه دادن برای متحدان خود نبوده و از پذیرش مسؤلیت بین‌المللی اجتناب می‌کند. روش مقاله حاضر توصیفی-تحلیلی و چارچوب نظری پژوهش عمل-گرایی است.

کلیدواژه: خلیج فارس، چین، آمریکا، قدرت‌های بزرگ، عمل‌گرایی.

* نویسنده مسئول: aravanbod@gmail.com

تاریخ تایید: ۱۴۰۳/۱۰/۲۷

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۶/۲۰



The Islamic Revolution Approach Quarterly
Vol. 19, No.70, Spring 2025, P 219-240
rahyaftjournal.ir

Evaluating Iran and China's foreign policy in the Persian Gulf from the perspective of the role of great powers

Jafar Rastgoo *

PhD student in Political Science, Lamerd Branch,
Islamic Azad University, Lamerd, Iran

Amin RavanBod 

Assistant Professor, Department of Political
Science, Lamerd Branch, Islamic Azad University,
Lamerd, Iran

Ghafar Zarei 

Assistant Professor, Department of Political
Science, Lamerd Branch, Islamic Azad University,
Lamerd, Iran

Abstract

Introduction

The foreign policy of countries faces limitations and opportunities both in the international system and in the domestic decision-making arena. For this reason, the foreign policy of countries is influenced by numerous factors, some of which are related to the approach and role of the government and decision-making groups, influential institutions, the personality of decision-makers, and other domestic factors. Another part of this process is related to the role of external factors and issues related to friendship and enmity, coalitions or alliances, and the role of regional and international institutions. In addition, the type of hostility of countries with their rivals and enemies, such as assuming full-scale confrontation, using common capacities and managing differences, and

* Corresponding Author: aravanbod@gmail.com

How to Cite: Rastgoo, J., Ravan Bad, A., Zarei, Gh. (2025). Evaluating Iran and China's foreign policy in the Persian Gulf from the perspective of the role of great powers, *The Islamic Revolution Approach Quarterly*, 19(70), 219-240.

Received: 16/12/2024

Accepted: 15/03/2025

creating a platform for competition or using the mediation capacity of countries, are among the mechanisms that great powers use in the field of foreign policy. In the meantime, cooperation between great powers to outdo their rivals in the form of cooperation with regional powers or developing countries may also be considered, which is clearly seen in the competition between China and the United States in the Persian Gulf region and the way they interact and confront the Islamic Republic of Iran. In addition, the United States has been one of the main allies of the Persian Gulf countries, including the members of the Gulf Cooperation Council, for many years, but today, with China's entry into various technological, economic, and strategic areas, competition between the two great powers has been created in this region. Given that the competition between the two great powers will also affect the status and conditions of the Persian Gulf countries, including Iran, the present study seeks to examine the foreign policy of Iran and China from the perspective of pragmatism and competition or interaction between China and the United States. The central question is: from the perspective of confrontation with the United States, what are the differences between the foreign policies of Iran and China in the Persian Gulf region and what have been the results? The results have shown that the difference in Iran's ideological and China's pragmatic attitude towards America, the different expectations of Iran and China from each other's regional and international role to prevent American influence, and China's selective approach to supporting Iran are among the differences that have caused Iran to benefit less from China's international and regional role and influence. The present article uses a descriptive and analytical method and library tools, and the theoretical framework of the research is pragmatism.

Main body

The Islamic Republic of Iran and China are among the countries that are present in West Asia and the other in the east of this continent, and due to the current nature of the international system and China's desire to gain hegemony in the international system and Iran's opposition to the hegemony of the United States, it has become particularly evident. Behaviors based on interaction and convergence between Iran and China and other countries in the Persian Gulf region are more than anything due to China's desire to obtain energy resources such as oil and gas for domestic consumption and economic development, and on the other

hand, competition with the United States as the hegemony of the international system. As the Islamic Republic of Iran has had numerous challenges with Western countries, including the United States, in recent years, and the "Look East" policy, and at the forefront of them, the development of diplomatic relations through foreign policy with China, has been one of the basic approaches in the post-Islamic Revolution governments, which has led to cooperation between the two countries. In addition, China, as a global power and the main rival of the United States, has several reasons for its presence and influence in the Persian Gulf. Among other things, China needs energy, including oil and natural gas, for domestic production and economic progress in order to become the hegemon of the international system. In addition, investment in other countries through technology transfer, bilateral and multilateral agreements, or playing a role as an intermediary and influential actor are other reasons that have brought China to the Persian Gulf. China's main economic project is the Belt and Road Initiative, one of its manifestations, the Digital Silk Road, has significantly generated huge investments among the countries of the Persian Gulf region. However, China's presence in this region is not without challenges and obstacles, so that the United States, as the hegemon of the international system, seeks to maintain its traditional allies among the Arab countries, while avoiding their extensive interaction with China, and at the same time, to keep some regional threats against its interests, namely the Islamic Republic of Iran, away from China. The United States is concerned about China's influence, political and economic impact on the countries of the Persian Gulf region, which, observing China's rise in power in the coming decades, are seeking to benefit from its competition with the United States. However, assessing the foreign policy of the main players in the region, including the Islamic Republic of Iran, and China, requires the application of a scientific method and mechanism, based on which the influence and benefit of each side from past and future developments in the Persian Gulf can be criticized. The pragmatic approach, which focuses on the results of a decision or behavior in the field of foreign policy, has the advantage of showing what tools and limitations the Islamic Republic of Iran has in the Persian Gulf region to develop relations with China or convince this global power to attract cooperation in the regional and international arenas. In addition, this same approach can provide a relatively clear assessment of China's foreign policy, so that it becomes clear to what extent China is using its international and regional position to confront the United States and support Iran.

Conclusion

Pragmatism in foreign policy means following the results of decisions in the field of foreign policy, without the ideological basis or idealism being decisive in this field. The application of this approach in the analysis of the foreign policy of Iran and China in the Persian Gulf region from the perspective of the role of the great powers, which is focused on China and the United States, shows that China's approach follows pragmatism. In contrast, Iran's ideological approach in confronting the United States in the region and at the level of the international system has caused it to benefit less from China's capacity or the competition between the two superpowers, the United States and China. In addition, given the economic nationalism attitude prevailing in the fifth generation of Chinese leaders, Iran's confrontation with the United States in various fields has resulted in China's caution and neutrality, which has been manifested in cases such as aligning with the UN sanctions resolutions against Iran in 2006-2007 and also referring the Iranian case to the UN Security Council. In the economic arena, under the conditions of extensive economic sanctions imposed by the West and the United States against Iran, China has been one of the main markets for supplying basic goods and purchasing oil from Iran, but with the escalation of tensions and the United States warning against trading with Iran, it has also abandoned this cooperation. China's repetition of this position and the continuation of the problems between Iran and the West over the nuclear program have led China to find new allies in the Persian Gulf, which, unlike Iran, do not have financial and ideological problems with the United States. China's development of the Silk Road, of which the Persian Gulf is an important part, has turned Arab countries such as the UAE and Saudi Arabia into China's strategic partners.

Keywords: Persian Gulf, China, America, Great Powers, Pragmatism.

مقدمه

سیاست خارجی کشورها هم در عرصه نظام بین‌الملل و هم در عرصه تصمیم‌گیری‌های داخلی با محدودیت‌ها و فرصت‌هایی مواجه است. از این جهت، سیاست خارجی کشورها از عوامل متعددی تأثیر می‌پذیرد که بخشی از آن به دلیل رویکرد و نقش دولت و گروه‌های تصمیم‌گیر، نهادهای اثرگذار، شخصیت افراد تصمیم‌گیرنده و سایر عوامل داخلی مرتبط است. بخش دیگری از این رویه به دلیل نقش عوامل خارجی و مباحث مربوط به دوستی و دشمنی، ائتلاف یا اتحاد و نقش نهادهای منطقه‌ای و بین‌المللی مرتبط است. ضمن اینکه نوع دشمنی کشورها با رقبای و دشمنان خود، نظیر قائل شدن به رویارویی تمام‌عیار، استفاده از ظرفیت‌های مشترک و مدیریت اختلافات و ایجاد بستری برای رقابت یا استفاده از ظرفیت میانجی‌گری کشورها از جمله سازوکارهایی است که قدرت‌های بزرگ در عرصه سیاست خارجی از آنان استفاده می‌کنند. در این میان ممکن است همکاری میان قدرت‌های بزرگ برای پیشی گرفتن از رقبای خود در قالب همکاری با قدرت‌های منطقه‌ای یا کشورهای در حال توسعه نیز مورد توجه قرار گیرد که به طور مشخص در رقابت چین و آمریکا در منطقه خلیج فارس و نحوه تعامل و تقابل آنان با جمهوری اسلامی ایران دیده می‌شود.

جمهوری اسلامی ایران و چین از جمله کشورهایی هستند که یکی در غرب آسیا و دیگری در شرق این قاره حضور دارند و به دلیل ماهیت کنونی نظام بین‌الملل و تمایل به چین برای بدست گرفتن هژمونی نظام بین‌الملل و ضدیت ایران با هژمونی آمریکا، جلوه خاصی پیدا کرده است. رفتارهای مبتنی بر تعامل و همگرایی میان ایران و چین و سایر کشورهای منطقه خلیج فارس بیش از هر چیز ناشی از تمایل چین برای دستیابی به منابع انرژی نظیر نفت و گاز برای مصارف داخلی و توسعه اقتصادی و از سوی دیگر رقابت با آمریکا به عنوان هژمونی نظام بین‌الملل است. همچنان که جمهوری اسلامی ایران در طی سالیان اخیر چالش‌های متعددی با کشورهای غربی و از جمله آمریکا داشته است و سیاست «نگاه به شرق» و در رأس آنان توسعه روابط دیپلماتیک از طریق سیاست خارجی با چین یکی از رویکردهای اساسی در دولت‌های پس از انقلاب اسلامی بوده که باعث همکاری دو کشور شده است. ضمن اینکه چین به عنوان یک قدرت جهانی و اصلی‌ترین رقیب ایالات متحده آمریکا دلایل متعددی برای حضور و نفوذ در خلیج فارس دارد. از جمله اینکه چین برای تبدیل شدن به هژمون نظام بین‌الملل نیازمند انرژی از جمله نفت و گاز طبیعی برای تولیدات داخلی و پیشرفت اقتصادی است. علاوه بر این، سرمایه‌گذاری در سایر کشورها از طریق انتقال تکنولوژی، توافقات دو جانبه و چندجانبه یا نقش آفرینی در قالب یک بازیگر میانجی و اثرگذار نیز دلایل دیگری است که چین را

راهی خلیج فارس کرده است. اصلی‌ترین پروژه اقتصادی چین، ابتکار کمربند-جاده است که یکی از جلوه‌های آن یعنی جاده ابریشم دیجیتال به شکل قابل توجهی در میان کشورهای منطقه خلیج فارس، سرمایه‌گذاری‌های عظیمی ایجاد کرده است. با این حال حضور چین در این منطقه بدون چالش و مانع نیست، به طوری که ایالات متحده آمریکا به عنوان هژمون نظام بین‌الملل در صدد است تا ضمن حفظ متحدان سنتی خود در میان کشورهای عربی، از تعامل گسترده آنان با چین خودداری نماید و در عین حال برخی تهدیدات منطقه‌ای بر علیه منافع خود یعنی جمهوری اسلامی ایران را به دور از چین نگه دارد. نگرانی ایالات متحده از نفوذ چین، تأثیرگذاری سیاسی و اقتصادی بر کشورهای منطقه خلیج فارس است که این کشورها با مشاهده قدرت گرفتن چین در دهه‌های آینده به دنبال بهره‌گیری از رقابت این کشور با آمریکا هستند. با این حال، ارزیابی سیاست خارجی بازیگران اصلی منطقه از جمله جمهوری اسلامی ایران و با چین نیازمند کاربست یک روش و سازوکار علمی است تا بتوان بر مبنای آن، اثرگذاری و بهره‌مندی هر یک از دو طرف را از تحولات گذشته و آینده در خلیج فارس به بوته نقد گذاشت. رویکرد عمل‌گرایی که معطوف به نتایج یک تصمیم یا رفتار در عرصه سیاست خارجی است، این مزیت را دارد که نشان دهد جمهوری اسلامی ایران در منطقه خلیج فارس، چه ابزارها و در عین حال محدودیت‌هایی برای توسعه روابط با چین یا متقاعد کردن این قدرت جهانی برای جلب همکاری در عرصه منطقه‌ای و بین‌المللی دارد. ضمن اینکه همین رویکرد می‌تواند ارزیابی نسبتاً روشنی از سیاست خارجی چین ارائه کند تا از قبل آن روشن شود که چین تا چه اندازه از جایگاه بین‌المللی و منطقه‌ای خود برای تقابل با آمریکا و حمایت از ایران انجام می‌دهد.

۱-۱. پیشینه تحقیق

قاسمی و حیدری (۱۴۰۳)، در مقاله خود با عنوان «تحریم‌های اقتصادی ایالات متحده و تعاملات ژئواکونومیک ایران و چین» با استفاده از رویکرد نواقح‌گرایی کنت والتز این نتایج را به دست آوردند که در شرایط ناشی از اعمال تحریم و انزوای سیاسی ایران به رهبری آمریکا، چین یک شریک مطمئن برای ایران بوده و با پیروی اندک از تحریم‌های آمریکا، در صدد است تا از برگ برنده ایران در معادلات آتی نظام بین‌الملل بهره‌برد. در مقاله اخیر، خوش‌بینی قابل توجهی نسبت به روابط ایران و چین ابزار شده است، اما واقعیات گویای آن است که در شرایط اعمال تحریم از جمله در سال ۲۰۰۶-۲۰۰۷، چین نیز در جبهه آمریکا قرار گرفته بود. نظری و همکاران (۱۴۰۲)، در مقاله «تبیین میزان تأثیرپذیری جمهوری اسلامی ایران از نقش نوین چین در منطقه خلیج فارس» به این نتیجه رسیدند که تهران از رهگذر فروش انرژی

به کشور چین دو راهبرد اصلی را دنبال کند، اول اینکه باعث تأمین امنیت انرژی چین شود و دوم اینکه فروش نفت و ورود آن به عرصه اقتصادی باعث مقاوم‌سازی کشور در برابر تحریم‌های غرب و امریکا شود. بنابراین نگرش نویسندگان به روابط ایران و چین مثبت و سازنده است

جمشیدی و کبیری (۱۴۰۱)، «محدودیت‌های توسعه روابط ساختاری (سیاسی-اقتصادی) ایران و چین در دهه اخیر» به این نتایج رسیدند که از نظر نوع و نگرش چین و ایران به ساختار نظام بین‌الملل به رهبری ایالات متحده، چین خواستار حفظ وضع موجود و حرکت به سمت ابزارهای اقتصادی برای پیشی گرفتن از امریکا است و برای رسیدن به این هدف، همچنان به همکاری با این کشور تمایل چشمگیری دارد. اما جمهوری اسلامی ایران به شدت مخالف سیاست‌های امریکا در جهان و از جمله منطقه خاورمیانه است و این تفاوت در نگرش به امریکا باعث شده تا حمایت چین از ایران، بیشتر جنبه ابزاری و با هدف تأمین منافع این کشور در تعامل با غرب و امریکا باشد.

احمدی‌نیا و همکاران (۱۴۰۰) در مقاله «واکاوی جایگشت نقش امنیتی ایالات متحده با چین در منطقه خلیج فارس» این پرسش را مطرح کرده که آیا در صورت خروج نیروهای نظامی ایالات متحده امریکا از منطقه خاورمیانه، کشورهایی نظیر چین و روسیه این خلأ را پر می‌کنند؟ نویسندگان نتیجه گرفتند که با توجه به غلبه رویکرد اقتصادی و تجاری در برنامه راهبردی ملی، تمایلی به حضور نظامی این کشور در این منطقه دیده نمی‌شود و حتی در تضاد با برنامه اعلامی اقتصادی این کشور قرار دارد.

از میان مطالعات خارجی نیز ویو (۲۰۱۸) در مقاله؛ به سوی یک شبکه مشارکت جهانی: پیامدها، تکامل و چشم انداز دیپلماسی مشارکت چین نتیجه می‌گیرد؛ اگرچه چین قصد دارد نفوذ جهانی خود را بیشتر گسترش دهد و مزایای بالقوه را از طریق مشارکت‌های خود کشف کند، به دلیل چالش‌های پیش رو، شبکه مشارکت آن هنوز یک آرمان است تا یک طرح واقعی. همچنین لی و ویو (۲۰۱۹)، در مقاله شبکه مشارکت در حال ظهور چین: چه، چه کسی، کجا، چه زمانی و چرا به بررسی مشارکت‌های چین با سایر کشورهای دیگر پرداخته‌اند. نویسندگان ۲۴ نوع از مشارکت‌های چین با دیگر کشورها را نام می‌برند.

تحقیقات فوق به نحوی، سیاست خارجی ایران و چین را بررسی کرده‌اند که از این جهت نوعی همانندی در موضوع و محورهای مطالعه حاضر وجود دارد، اما وجه تمایز پژوهش حاضر، بررسی و شناخت نوع تعامل ایران و چین با امریکا در منطقه خلیج فارس از منظر عمل-گرایی است که در تحقیقات دیگر به آن پرداخته نشده است.

۲. چارچوب نظری؛ عمل‌گرایی در سیاست خارجی

عمل‌گرایی گونه خاصی از تصمیم‌گیری در عرصه سیاست خارجی است که به دنبال استفاده حداکثری از منابع موجود و فزونی بخشیدن به منافع ملی کشور است. در این رویکرد، سه اصل مهم و اساسی یعنی: الف: پذیرش نظام موجود در عرصه بین‌المللی؛ ب: واقعی و معقول بودن منافع؛ ج: محاسبه سود و زیان در تحقق اهداف سیاست خارجی مدنظر است (تیشه‌یار و بهرامی، ۱۳۹۷: ۲۵). عمل‌گرایی از این جهت حتی می‌تواند رویکردی محافظه‌گرایانه نیز به شمار آید، زیرا شرایط موجود در عرصه نظام بین‌الملل را پذیرفته و به دنبال آن است تا با روش‌های مختلف، حداکثر سود را بدست آورده و حداقل ضرر را بپذیرد. این رویه عقلانی هرچند با روش تصمیم‌گیری عقلانی نیز همسو است، اما در این روش، برخلاف رویکرد تصمیم‌گیری عقلانی بر تصمیم‌گیری فردی در عرصه سیاست خارجی توجه نشان داده نمی‌شود.

عمل‌گرایی در عرصه سیاست خارجی ناظر بر تعامل جهان و درک شرایط موجود برای نیل به منافع ملی است. از این منظر، سیاست خارجی به عنوان حلقه پیوند دهنده کشور با نظام بین‌المللی است. در صورتی که نتوان این ارتباط را به نحو مطلوب انجام داد، امکان توسعه کشور وجود نخواهد داشت. بنابراین باید بر مبنای اصل سودمندی، قابلیت تحقق یافتن و عملی بودن سیاست‌ها و اندیشه‌ها توجه نشان داد (Compbell, 2011: 17). گام اول برای دست یافتن به اهداف آن است که بتوان درک درستی از شرایط موجود از جمله در عرصه بین‌المللی داشت و در مرحله بعدی نیز ضمن پذیرش قواعد موجود در عرصه نظام بین‌الملل، به دنبال سود حداکثری در راستای منافع ملی بود. بنابراین شاخصه عمل‌گرایی در تحقیقی و اثباتی بودن منافع انگاشته می‌شود.

مشخصه دیگر عمل‌گرایی در عرصه سیاست خارجی باور به تعامل از طریق دیپلماسی و مذاکره و پذیرش رویکرد برد-برد به جای برد-باخت است. با اتخاذ این رویکرد از سوی عمل‌گرایان، طرفین مذاکره بر سر اصولی توافق کرده و هر دو می‌پذیرند که در عین اینکه امتیازاتی برای خود کسب می‌کنند، دیگری نیز امتیازاتی بدست آورد (Karlin, 2016: 34). در این رویه نیز تلاش می‌شود تا قواعد بازی در عرصه سیاست خارجی با حفظ رگه‌هایی از واقع‌گرایی به صورت عینی لحاظ شده و در عین حال بر منافع دولت در رقابت با سایر دول تأکید می‌شود.

توجه به منافع ملی نیز مشخصه دیگر عمل‌گرایی است که در واقع به سودمند بودن رفتارها و عینی بودن آنان و همچنین ارتباط این منفعت با مسائل بین‌المللی می‌نگرد. در این رویکرد،

عملی بودن ایده‌ها معنایی جز به دست آوردن سود و منافع بیشتر برای کشور ندارد و از این رو عقلانی نیست که دولتها با نهادها و سازمان‌های بین‌الملل وارد نزاع شده یا عاملی برای بروز بحران خاصی تبدیل شوند. زیرا اصل سودمندی به خطر می‌افتد، زیرا شاخصه اصلی رویکرد عمل‌گرایی است (Gardini, 2011: 17). دولتها برای آنکه بتوانند منافع خود را فزونی ببخشند، نیازمند آن هستند تا ارتباط سازنده و محتاطانه‌ای در قبال مسائل و موضوعات منطقه‌ای و بین‌المللی در پیش بگیرند و منطق سودمندی ایجاب نمی‌کند که آنان وارد جنگ و یا منازعاتی از این قبیل شوند. بنابراین با بررسی رویکرد عمل‌گرایی در عرصه سیاست خارجی باید گفت که با در پیش گرفتن این رویکرد، تمایل دولتها به جنگ کمتر شده و بیشتر تلاش دارند تا با اتخاذ رویکرد دیپلماتیک و ابزارهای مسالمت‌آمیز منافع خود را به دست آورند یا بر منابع مادی خود در عرصه بین‌المللی بیفزایند. نسبتی که می‌توان میان عمل‌گرایی و واقع‌گرایی متصور بود اینکه در دو رویکرد، پرهیز از آرمان‌گرایی مطلق به چشم می‌خورد. حتی دو رویکرد از ایدئولوژیک کردن مسائل اجتناب ورزیده و درصدد ایجاد تعادل میان اهداف ملی و فراملی هستند (فرهادی‌نسب و دیگران، ۱۴۰۲: ۲۵۲). هرچند در اینجا مقصود از عمل‌گرایی یا واقع‌گرایی، نادیده گرفتن ارزش‌ها و آرمان‌ها نیست، بلکه لحاظ نمودن توأمان واقعیات داخلی و خارج در عرصه سیاست خارجی است.

۳. ارزیابی سیاست خارجی ایران و چین از منظر عمل‌گرایی

عوامل متعددی بر سر راه سیاست خارجی عمل‌گرایانه جمهوری اسلامی ایران با چین وجود دارند که برخی از آنان به دلیل ماهیت و نگرش خاص حاکم بر نظام سیاسی جمهوری اسلامی و برخی دیگر به واسطه شرایط نظام بین‌الملل و درهم آمیختگی رقابت و همکاری چین و امریکا در عرصه نظام بین‌الملل است. اما آن وجه از تصمیمات و راهبردهای سیاست خارجی که بر نوع تعامل دو کشور در منطقه خلیج فارس و با توجه به نقش و نفوذ امریکا دنبال می‌شود، حائز اهمیت است که در مباحث پیش‌رو بدان‌ها پرداخته می‌شود.

۳-۱. تفاوت در تحلیل منافع از حیث ایدئولوژی‌گرایی یا عمل‌گرایی

مبنا و پایه سیاست خارجی چین بهره‌گیری از ابزارهای اقتصادی جهت محقق شدن اهداف ملی است که همسو با نوعی عمل‌گرایی است که سودمندی یکی از اجزای اصلی آن است (Gardini, 2011: 45). این اصل از زمان اصلاحات اقتصادی دنگ شیائوپینگ سرلوحه برنامه سیاست خارجی چین در عرصه بین‌المللی بوده و همچنان نیز دنبال می‌شود. این رویکرد در دوران نسل پنجم رهبران چین به شکل نوسازی و مدرن کردن اقتصاد این کشور با استفاده از ابزارهای سیاسی و پرداختن به اختلافات منطقه‌ای از سوی این کشور پیگیری می‌شود (Cai,

2: 2017). بنابراین رویکرد چین به تعامل با کشورها، بین‌المللی بوده و خواستار آن است که بدون وارد شدن در مناقشات، رهبری نظام بین‌الملل را به دست بگیرد. اما در مقابل سیاست خارجی ایران، غالباً ژئوپلیتیک و ایدئولوژیک محور بوده است (حق‌پرست، ۱۴۰۲: ۶). اصل مبارزه با استکبار که در رأس آن ایالات متحده امریکا قرار دارد، وجه مهمی از تعیین نوع روابط ایران با کشورهای منطقه خاورمیانه، خلیج فارس و نظام بین‌الملل را تشکیل می‌دهد که بیشتر معطوف به رابطه با کشورهایی است که به هر نحوی در جبهه مقابله با استکبار قرار گیرند. اما در مقابل، ایدئولوژی رهبران چینی گرایش ناسیونالیسم در سیاست خارجی این کشور بوده است (Zhu, 2001: 9). بدین معنا که منافع ملی چین و در رأس آن، اقتصاد داخلی بدون ملاحظه پیوندهای ایدئولوژیکی با کشورها، عاملی تعیین کننده در تصمیمات سیاست خارجی رهبران چینی بوده است.

رویه‌های ایدئولوژیکی، کنش عمل‌گرایانه را با دشواری روبرو می‌سازد، زیرا این تفاوت از تقابل عمل‌گرایی با ایدئولوژی‌گرایی یا آرمان‌گرایی آغاز می‌شود که در تصمیم‌گیری بر عرصه سیاست خارجی نیز اثرگذار است (Padelford and Lincoln, 1976: 59). هرچند باید این نکته را مدنظر قرار داد که سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران به صورت مطلق، ایدئولوژیک محور نیست، اما از جهت مقایسه سیاست خارجی ایران و چین نسبت به نظام بین‌الملل و هژمونی آن به رهبری امریکا، رویکرد دو کشور متفاوت است و این دو نگرش متفاوت، کارکردها و نتایج متفاوتی نیز برای دو کشور در پی داشته است. چین در تلاش برای شکل دادن به نظم آینده بین‌المللی، محورهای موردنظر خود را به رقابت با قدرت‌های بزرگ در تمامی حوزه‌های بین‌المللی گسترش داده است. اما به دلیل عدم قطعیت شاخص‌های نظم بین‌المللی آینده از یکسو و محدودیت‌های داخلی ناشی از پذیرش عدم مداخله در امور کشورها، همکاری مقطعی با قدرت‌های جهانی را برای اجتناب از پیامدهای غیرمنتظره مدنظر دارد (ارغوانی پیرسلامی و صالحی، ۱۳۹۴: ۱۰۵). از جمله همکاری اقتصادی و تجاری با امریکا و رفع مشکلات سیاسی با این کشور به صورت مسالمت‌آمیز، بخشی از راهبردهای چین در عرصه‌های بین‌المللی و مناطقی است که با امریکا وارد چالش شده است.

اما سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران از جهت گرایش به عمل‌گرایی یا ایدئولوژی-گرایی، جانب ایدئولوژی‌گرایی را گرفته است، زیرا یکی از جنبه‌های تعیین کننده در هویت بخشیدن به نظام جمهوری اسلامی ایران، نقش و تأثیر آرمان‌های ایدئولوژیکی انقلاب اسلامی است و در تمامی دولت‌ها نیز مورد توجه بوده است (فرهادی‌نسب و همکاران، ۱۴۰۲: ۲۴۶). هرچند به لحاظ تفاوت، تقدم آرمان‌گرایی بر عمل‌گرایی یا برعکس آن در تاکتیک‌های

دولت‌های مختلف جمهوری اسلامی دیده شده است، اما تداوم آرمان‌گرایی و ایدئولوژی محوری باعث شده تا حتی مسیر سیاست خارجی ایران و چین در خلیج فارس در تعامل با قدرت‌های بزرگ، متفاوت جلوه کند. به طور مثال، درباره مسأله اصلی چند دهه اخیر ایران با غرب بر سر موضوع هسته‌ای، چین همسو با آمریکا و کشورهای غربی، خواهان ایران هسته‌ای نیست و از طرفی تلاش دارد تا نسبت به رفع تحریم‌ها علیه ایران نوعی همسویی نشان دهد. در این باره چین رویکردی عمل‌گرایانه در پیش گرفت، به طوری که دوره بایدن ۲۰۲۰-۲۰۲۴، که تلاش‌ها برای احیای برجام آغاز شد، این ایده را مطرح کردند که ایران نباید از نظر اقتصادی تحریم شود و می‌تواند به انرژی صلح‌آمیز هسته‌ای دسترسی داشته باشد، اما در عین حال مخالفت خود را با اشاعه سلاح‌های هسته‌ای و لزوم نظارت بین‌المللی به عنوان راه حل مشکل ایران و غرب ارائه کرد. در این میان، جمهوری اسلامی ایران که خواهان بازگشت به برجام و برداشته شدن تحریم‌های قبل از مذاکرات بوده است، چین تمایل روشنی برای حمایت از ایران نشان نداد (Figueroa, 2022: 3). بنابراین موضع ایدئولوژیک ایران در سیاست خارجی بر علیه آمریکا و متحدان منطقه‌ای این قدرت بزرگ اغلب با رویکرد عمل‌گرایانه چین در قبال آمریکا، دو مسیر متفاوت را در تعامل با آمریکا ایجاد کرده است. بدین ترتیب هرچند دو کشور در رویکرد کلان و در برخی از زمان‌ها علیه هژمونی آمریکا، دیدگاه مشترکی دارند، اما چین، رشد اقتصادی خود را با تکیه بر آمریکا به پیش می‌برد و برای دستیابی به این هدف، به همکاری با واشنگتن در زمینه‌های مهم از جمله تروریسم جهانی، امنیت انرژی، سلاح‌های کشتار جمعی و سایر مسائل با یکدیگر همکاری دارند. همین همکاری‌ها، روابط دو کشور را به روابط استراتژیک تبدیل کرده که در ارتباط با پرونده هسته‌ای ایران نیز اولویت را به همکاری با آمریکا داده است (بصیری و آئینه‌وند، ۱۳۹۵: ۳۵). از جمله در بحث همکاری چین و آمریکا درباره منع گسترش سلاح‌های کشتار جمعی یا منع اشاعه هسته‌ای، این همکاری میان دو قدرت جهانی بسیار بنیادی و تأثیرگذار در روابط سیاسی دو کشور دیده می‌شود.

چین در دوره تحریم‌های حداکثری ترامپ علیه ایران، هرچند بر لزوم رفع تحریم‌ها توجه نشان داده است، اما اغلب با پرهیز از تنش سیاسی با آمریکا، خواستار راه‌حلی بینابین شده بود. همین رویه در دوره بایدن نیز با هدف جلوگیری از هسته‌ای شدن ایران و رفع تحریم‌ها دنبال شده بود. اما در مجموع از منظر عمل‌گرایی در سیاست خارجی ایران و چین به نظر می‌رسد که رویکرد چین در قبال برنامه هسته‌ای ایران، رویکردی ابزار انگارانه است. بدین معنا که چین تلاش دارد تا از این مسأله به عنوان یک اهرم در سیاست خارجی خود در رابطه با غرب و آمریکا بهره ببرد و استراتژی اصلی پکن، ایجاد موازنه میان ایران و آمریکا است (جمشیدی و

کبیری، ۱۴۰۱: ۹۹). بنابراین عمل‌گرایی چین و عمل کردن در راستای همکاری با آمریکا به وضوح بر ارجحیت این رابطه با ایران حکایت دارد. موضوعی که وجه تمایز سیاست خارجی چین و ایران نسبت به آمریکا را آشکار می‌سازد. زیرا نوع چالش‌گری دو کشور نسبت به ساختار حاکم نظام بین‌الملل متفاوت است؛ چین به وضعیت موجود بر ساختار نظام بین‌الملل انتقاد دارد، اما ایران در مقام اعتراض و حتی در مواردی مخالفت با آن قرار می‌گیرد. مواضع همکاری جویانه چین در شورای امنیت از جهت جلب نظر آمریکا و همسویی برای قطعنامه‌های تحریمی علیه ایران که به پیشنهاد آمریکا صورت گرفته است، مؤید همسویی این کشور با سیاست‌های ساختاری نظام بین‌الملل است (جمشیدی و کبیری، ۱۴۰۱: ۱۰۵). در این صورت باید گفت نوع نگرش دو کشور به ساختار نظام بین‌الملل به رهبری آمریکا از دو جنس متفاوت است، جمهوری اسلامی ایران نوعی تجدیدنظر طلبی نامحدود را دنبال می‌کند و چین به دنبال تجدیدنظر طلبی محدود است. بدیهی است که رویکرد عمل‌گرایانه چین و رویکرد ایدئولوژی‌گرایانه جمهوری اسلامی ایران در قبال آمریکا و منطقه خلیج فارس، انعطاف بالای چین در تعامل با آمریکا و متحدانش و ستیز ایران با آمریکا و متحدان منطقه‌ای این کشور را در پی داشته است.

۲-۳. تفاوت در انتظارات ایران و چین در تقابل با آمریکا

عملیاتی شدن اهداف کشورها در عرصه سیاست خارجی بخش مهمی از رویکرد عمل-گرایی است (Compbell, 2011: 17). در این زمینه باید گفت که نگاه ایران به چین بیشتر در سطح بین‌المللی و با هدف موازنه‌بخشی در برابر ایالات متحده آمریکا دنبال می‌شود. بدین معنا که جمهوری اسلامی ایران درصدد است تا برای دور زدن تحریم‌ها و افزایش دستاوردهای اقتصادی در نظام تجاری بین‌المللی، از چین به عنوان یک برگ برنده بهره‌بردار (قاسمی و حیدری، ۱۴۰۳: ۱۲۰). همچنین جمهوری اسلامی ایران از دریچه منافع خود در منطقه و نظام بین‌الملل تلاش دارد تا چین را برای ضدیت سیاسی و اقتصادی بر علیه آمریکا، همسو و هم جهت با سیاست خارجی خود بنماید، اما در مقابل، نگرش چین به توانایی و اثرگذاری ایران، اغلب در سطح منطقه‌ای است. سیاست نگاه به شرق در سیاست خارجی ایران، نشانگر همین مسأله است، اما چین در راهبرد کلان سیاست خارجی خود به هیچ وجه بر روی ایران حساب باز نمی‌کند (دهقانیان، ۱۳۹۸: ۲۷۴). هرچند در این میان، ایران از منظر چین یک قدرت باثبات در منطقه‌ای سرشار از بحران است که با سیاست‌های آمریکا در منطقه و جهان مخالف است و چین تلاش دارد تا از این مواضع ایران و برقراری روابط با این کشور در برابر آمریکا و مشکلاتی که با این کشور دارد، به عنوان یک برگ و کارت ارزنده بازی

استفاده کند. به عبارت دیگر، چین در شرایط لازم، با استفاده از ظرفیت ایران تلاش دارد تا سیاست‌ها و نظرات خود را بر امریکا تحمیل نماید (حق‌پرست، ۱۴۰۲: ۷). بنابراین روابط همکاری‌جویانه چین با ایالات متحده امریکا از جمله در حوزه تجاری و اقتصادی، باعث محدودیت‌های قابل توجهی برای بهبود روابط ایران و چین و ارتقاء قابل توجه آن ایجاد شده است (Mazar et al, 2019: 25). ضمن اینکه عمده رقابت چین با رقبای خود هم در مناطق مختلف و هم در سطح نظام بین‌الملل با امریکا، ماهیتی اقتصادی دارند و رهبران چینی، کمتر مایل هستند تا در این مسیر، هزینه سیاسی قابل توجهی برای شرکای خود از جمله ایران مصرف کنند. به عبارت دیگر، محاسبه سود و زیان برای چین، رهبران این کشور را به این نتیجه رسانید که در شرایط تقابل سیاسی و ایدئولوژیکی میان ایران و امریکا، موضع بی‌طرفی اتخاذ نمایند یا اینکه از صرف هزینه سیاسی برای ایران و همسویی برای تقابل با امریکا دوری جویند.

نگرش عمل‌گرایانه چین در منطقه خلیج فارس باعث شده تا این کشور از ضدیت آشکار و علنی با امریکا پرهیز نماید و در عین حال به سمت کشورهای تمایل پیدا کرده است که روابط قابل توجهی با ایالات متحده دارند. به‌طور مشخص، چین با وجود ظرفیت‌های نفتی عربستان، ایران و امارات برنامه‌های گسترده‌ای را برای تعامل با این کشورها شروع کرده است. در سال ۲۰۱۴، چین و کشورهای حوزه خلیج فارس، برنامه‌هایی مربوط به سال‌های ۲۰۱۴ تا ۲۰۱۷ را با تمرکز بر سیاست، انرژی، حفاظت از محیط زیست و آب و هوا، تجارت، فرهنگ، آموزش و پرورش، بهداشت و ورزش پایه‌ریزی کردند (Sevilla Jr, 2017: 94). چنین به نظر می‌رسد شرکت‌های نفت چینی در سال‌های اخیر در خارج از کشور به‌منظور به‌دست آوردن سهم سهام بیشتر در سراسر خلیج فارس، آسیای مرکزی، آفریقا و آمریکای لاتین به طرفداران سرمایه‌گذاری تبدیل شده‌اند. حتی سطح روابط چین با کشورهای عربی خلیج فارس نیز به شیوه مشارکت استراتژیک جامع تبدیل شده است، از جمله در سال ۲۰۱۸م و با سفر شی جی پینگ به امارات، روابط دو کشور به مشارکت استراتژیک جامع تغییر یافت (Xinhua, 2018: 3). همین رویکرد در زمینه روابط عربستان و چین نیز قابل مشاهده است که در سال ۲۰۱۶، نیز روابط عربستان و چین به مشارکت استراتژیک جامع ارتقاء یافت (Zhen, 2019: 4). این سطح از روابط بیش از همه به دلیل عمل‌گرایی رهبران کشورهای عربی برای همکاری با چین و فقدان چالش‌های سیاسی در سطح بین‌المللی با امریکا و غرب به عنوان شرکای اقتصادی اصلی این کشور است. با این حال، ماهیت تقابل سیاسی و ایدئولوژیکی جمهوری اسلامی ایران با غرب و امریکا باعث شده تا در بحث جاده ابریشم دیجیتال چین، امارات و

عربستان سعودی، جایگاه مؤثری پیدا کنند و جمهوری اسلامی ایران علیرغم سیاست نگاه به شرق، از جایگاه چین برای افزایش قدرت منطقه‌ای خود بهره‌چندانی نبرد. ایران یکی از کشورهای موردنظر چین در برنامه‌های انرژی خلیج فارس است، اما این نقش باعث نشده تا ایران در دایره متحدان راهبردی این کشور قرار گیرد. همچنان که در سال ۲۰۲۰م، ارزش معاملات تجاری چین با عربستان سعودی، امارات، ترکیه و اسرائیل از تجارت با ایران پیشی گرفته بود (یاریان و همکاران، ۱۴۰۲: ۶۷۵). بنابراین علیرغم در پیش گرفتن سیاست نگاه به شرق از سوی ایران و یا حتی سند ۲۵ ساله میان دو کشور، جمهوری اسلامی ایران همچنان یک قدرت منطقه‌ای برای چین محسوب می‌شود و با توجه به چالش‌های متعدد ایران و آمریکا و توسعه جاده ابریشم دیجیتال در خلیج فارس و کشورهای عربی، منطق سودانگاری و واقع‌گرایی برای چین ایجاب می‌کند که برای حفظ منافع خود، وارد مشکلات و تنش‌های سیاسی ایران و آمریکا و یا سایر کشورهای منطقه خلیج فارس نشود.

۳-۳. رویکرد گزینشی چین در قبال ایران

عمل‌گرایی در سیاست خارجی نیازمند انعطاف و ملاحظه نتایج به جای باورهای ایدئولوژیکی است. از این جهت، مشکل دیگر سیاست خارجی غیر عمل‌گرایانه از سوی جمهوری اسلامی ایران، قرار گرفتن در محور بازی و حتی معامله قدرت‌های بزرگ از جمله جمهوری خلق چین است. هرچند در شرایط ناشی از تحریم‌ها، چین اصلی‌ترین خریدار نفت و صدور کالاها به ایران است، اما تعمیق روابط ایران و چین همواره به معنای تعامل دائمی دو کشور و ایستادگی در برابر آمریکا نیست. هرچند در مواردی که جنگ تجاری چین و آمریکا برجسته شد یا تحریم‌هایی علیه ایران وضع شده است، چین منبع اصلی خرید و فروش نفت و صنایع پتروشیمی در ایران بوده است (احمدیان و کهریزی، ۱۳۹۸: ۲۳). اما با تهدید مستقیم کشورها از سوی آمریکا برای منع تجارت با ایران، چین نیز در موارد متعددی از توسعه روابط با ایران خودداری کرده و تلاش نموده تا نقش بی‌طرف را در روابط ایران و آمریکا بازی کند. زیرا چین استراتژی سازنده را با کشورهای خاورمیانه و منطقه خلیج فارس آغاز کرده است و به همین دلیل از درگیری مستقیم در امور داخلی سایر کشورها دوری می‌کند و بیشتر بر دیپلماسی میانجی‌گری متمرکز است (Li and Yuwen, 2016: 2). توصیه و خواسته چین، کاهش تنش ایران با غرب و آمریکا و برطرف کردن موانع سرمایه‌گذاری و تسهیل در امور مالی است تا بتواند از ظرفیت اقتصادی ایران در منطقه خلیج فارس بهره‌برد. بنابراین از نظر نوع رابطه با آمریکا، سیاست خارجی چین در خلیج فارس و تعامل با ایران عمل‌گرایانه

تلقی می‌شود، اما رویکرد ایران، حالتی انفعالی و حتی انزوای بیشتر در میان قدرت‌های بزرگ است.

غرب‌ستیزی و امریکاستیزی هرچند عاملی برای همگرایی ایران و چین در منطقه خلیج-فارس شده است، اما در مواقع حساس و انتخاب منافع، چین، تعامل اقتصادی در سطح گسترده با امریکا را بر همکاری با ایران ترجیح داده است. این موضوع در نگاه بی‌طرف یا حتی رأی به تحریم ایران در سال ۲۰۰۶-۲۰۰۷ نیز قابل مشاهده است. همسویی چین با قدرت‌های غربی برای انتقال پرونده ایران از آژانس به شورای امنیت سازمان، عدم سفر رئیس‌جمهور چین به ایران، علیرغم سفرهای متعدد مقامات بلندپایه ایران به این کشور، در مقابل سفر مقامات چینی به کشورهای عربی منطقه، رأی مثبت چین به قطعنامه‌های پیشنهادی امریکا بر علیه برنامه هسته-ای ایران در سال‌های ۲۰۰۶ تا ۲۰۰۷ از جمله این موارد است (سجادپور و شریعتی، ۱۳۹۰: ۲۷۴). مواضع یاد شده نشان دهنده آن است که چین در سیاست خارجی خود نسبت به منطقه خلیج فارس، توجه بیشتری به کشورهای عربی دارد و با توجه به مشکلات متعدد ایران با کشورهای غربی، تنها در مواردی که از ابزار ایران برای مقابله با سیاست‌های امریکا و کشورهای غربی، منتفع می‌شود، روابط خود را با تهران گسترش می‌دهد. حتی به لحاظ گرایش به سمت خلیج فارس، چین کشورهای عربی از جمله اعضای شورای همکاری خلیج-فارس را بیش از ایران مورد توجه قرار می‌دهد. زیرا چین برای پیشی گرفتن از امریکا، نیازمند به دست آوردن منابع فراوان انرژی است که در منطقه خلیج فارس به وفور قابل حصول است (Rozsa, 2022: 6). مورد دیگر در این رابطه، توسعه جاده ابریشم دیجیتال با محوریت عربستان سعودی و امارات است که به نوعی ارجحیت بخشیدن به توسعه روابط با این کشورها به جای ایران است.

بخش مهمی از عدم تمایل چین به همکاری با ایران یا تقدم بخشیدن به کشورهای عربی بر ایران، مربوط به مشکلات ناشی از تحریم‌های امریکا غرب و امریکا بر علیه ایران است که موانع گسترده‌ای برای سرمایه‌گذاری ایجاد کرده است. ضمن اینکه در شرایط اعمال تحریم امریکا علیه ایران و تهدید کشورها از سوی امریکا برای همکاری نکردن با ایران، چین نیز با موضعی محتاطانه، روابط خود با ایران را کاهش داده و از سیاست‌های امریکا پیروی می‌کند. زیرا گسترش جنگ تجاری میان چین و امریکا، باعث کاهش تولید ناخالصی دو کشور و بحران در مناسبات سیاسی و اقتصادی دو کشور منجر می‌شود (Felbermayer, 2019: 30). بر این اساس باید گفت که عمل‌گرایی در سیاست خارجی چین و امریکا مانع همکاری فراگیر میان ایران و چین شده است. به نظر می‌رسد منتفع شدن ایران از همکاری با چین از

جمله در بحث سند ۲۵ ساله، نیازمند برطرف کردن مشکلات ناشی از تحریم و مسائل مالی است تا بتوان با جلب اعتماد چین، در برابر فشارهای اقتصادی امریکا مقاومت کرد.

۳-۴. تحریم‌های امریکا و احتیاط چین در رابطه با ایران

حسب رویکرد عمل‌گرایی، قدرت‌های بزرگ (هژمونیک) برای آنکه بخواهند توانایی خود را افزایش و هزینه‌های رقابت را کاهش دهند، نیازمند آن هستند تا از تعهدات خود کاهش داده و از درگیر شدن در مسائل پیرامونی نیز اجتناب کرده و چندان وارد مسائل پیرامونی نشوند (Mazarr, 2022: 5). این شرایط درباره نگرش چین به منطقه خلیج فارس و احتیاط در مواجهه با امریکا صادق است. به طوری که چین در بحث تحریم‌ها از منظر نقشی که در شورای امنیت دارد، چندان به تقابل با امریکا برای حمایت از ایران روی نیاورده است. ضمن اینکه، تحریم‌ها توانایی ایران در جذب سرمایه‌گذاری خارجی و دریافت فناوری‌های لازم برای توسعه زیرساخت‌های اقتصادی و دیجیتالی را محدود کرده است (رضایی و فایز، ۲۰۲۱: ۵۰). ضمن اینکه چین با اولویت بخشیدن به تجارت با امریکا، وارد شدن به مناقشه ایران و امریکا را در راستای منافع اقتصادی خود نمی‌داند. در این رویه، اغلب کشورها از ترس تحریم‌های امریکا و تبعات ناشی از همکاری با ایران، ترجیح می‌دهند که با امریکا تجارت نمایند و حتی قید تعامل اقتصادی با ایران را نیز بزنند. نمونه زیادی از این رفتارها در تحریم‌های حداکثری ترامپ دیده می‌شود که چین هرچند تلاش نموده تا با رفع محدودیت‌های خرید نفت، با ایران تجارت داشته باشد، اما تمرکز عمده چین بر مسائل داخلی اقتصادی است و از پذیرفتن مسئولیت و تعهدات بین‌المللی گسترده که ممکن است با پیشرفت داخلی این کشور همسویی نداشته باشد، فاصله بگیرد یا از نظر رهبران این کشور، برای آنان مطلوب نیست (Li and Yuwen, 2016: 2). شواهد موجود نشان‌دهنده آن است که در اثر فشارهای امریکا بر کشورهایی که با ایران روابط اقتصادی و تجاری دارند، چین یا به شیوه دور زدن تحریم از ایران، نفت خریداری می‌کند یا اینکه در شرایط حساس، از خرید نفت و تجارت گسترده با ایران خودداری کرده است. حجم تعاملات اقتصادی و تجاری ایران و چین به دلیل تحریم‌های امریکا در دوران ترامپ و حتی دوره بایدن تا سال ۲۰۲۴ رو به کاهش بوده است که در جدول زیر می‌توان مشاهده کرد:

سال	صادرات ایران (میلیارد دلار)	واردات ایران (میلیارد دلار)	مجموع صادرات-واردات (میلیارد دلار)
۲۰۱۵	۱۶	۱۷.۷	۳۳.۸
۲۰۱۶	۱۴.۸	۱۶.۴	۳۱.۲
۲۰۱۷	۱۸.۵	۱۸.۵	۳۷.۱
۲۰۱۸	۲۱.۱	۱۳.۹	۳۵
۲۰۱۹	۱۳.۴	۹.۵	۲۳
۲۰۲۰	۶.۴	۸.۴	۱۴.۹
۲۰۲۱	۶.۵	۸	۱۴.۵
۲۰۲۲	۶.۳	۹.۲	۱۵.۶
۲۰۲۳	۶.۵	۱۰	۱۴.۶
۲۰۲۴ (ژانویه-می)	۱.۷	۴.۱	۵.۸

Source: stats.customs.gov.cn/indexEn

جدول فوق گویای آن است که با افزایش فشارهای اقتصادی امریکا بر ایران، تعاملات تجاری ایران و چین نیز تحت تأثیر قرار می‌گیرد و چین با اتخاذ عمل‌گرایی در سیاست خارجی خود حاضر نیست برای کاستن از فشارها بر علیه ایران، هزینه سیاسی و اقتصادی بپردازد. ضمن اینکه چین به دلیل دوری جستن از تقابل با امریکا و غرب، از وارد شدن به مناطقی که باعث حساسیت یا گسترش تنش با امریکا می‌شود، خودداری می‌کند. کشورهای غربی و در رأس آنان، امریکا نگران افزایش نفوذ چین در بازارهای جهانی فناوری هستند و تلاش می‌کنند تا از طریق تحریم‌ها، محدودیت‌های تجاری و افزایش سرمایه‌گذاری در زیرساخت‌های دیجیتال خود، از قدرت گرفتن چین جلوگیری کنند (Chen, 2021: 129). همین حساسیت امریکا باعث شده تا چین از وارد شدن به مناقشه ایران و امریکا امتناع ورزد و بیش از همه در نقش میانجی ایفای نقش کند. اما تضادهای ایدئولوژیک جمهوری اسلامی ایران و امریکا باعث شده تا جمهوری اسلامی ایران از انعطاف کمتری برای در پیش گرفتن عمل‌گرایی داشته باشد. بدین معنا که ایران توان متقاعد کردن چین برای همسویی جهت تقابل آشکار با امریکا را ندارد و از این رو، شیوه عمل چین بیش از همه تحت تأثیر ناسیونالیسم اقتصادی در این کشور و عدم ورود به مناقشات سیاسی و اقتصادی گسترده با غرب و همچنین عدم حمایت قاطع از متحدان خود نظیر ایران است.

۴. نتیجه‌گیری

عمل‌گرایی در سیاست خارجی یعنی پیروی کردن از نتایج تصمیمات در عرصه سیاست خارجی، بدون آنکه مبنای ایدئولوژیکی یا آرمان‌گرایی در این زمینه تعیین کننده باشد. کاربست این رویکرد در تحلیل سیاست خارجی ایران و چین در منطقه خلیج فارس از منظر نقش قدرت‌های بزرگ که معطوف به چین و امریکا است، نشان می‌دهد که رویه چین از عمل‌گرایی تبعیت می‌کند. در مقابل، رویکرد ایدئولوژیک ایران در تقابل با امریکا در منطقه و

سطح نظام بین‌الملل باعث شده تا کمتر از ظرفیت چین یا رقابت دو ابرقدرت امریکا و چین به نفع خود بهره ببرد. ضمن اینکه با توجه به نگرش ناسیونالیسم اقتصادی حاکم بر نسل پنجم رهبران چین، تقابل ایران با امریکا در عرصه‌های مختلف، احتیاط و بی‌طرفی چین را در پی داشته است که در مواردی نظیر همسویی با قطعنامه‌های تحریمی سازمان ملل علیه ایران در سال ۲۰۰۶-۲۰۰۷م و همچنین ارجاع پرونده ایران به شورای امنیت سازمان ملل متحد نمود یافته است. در عرصه اقتصادی نیز در شرایط تحریم‌های گسترده اقتصادی غرب و امریکا بر علیه ایران، چین یکی از بازارهای اصلی تأمین کالاهای اساسی و خریدار نفت از ایران بوده که البته با تشدید تنش‌ها و هشدار امریکا به عدم تجارت با ایران، از این همکاری نیز صرف‌نظر می‌کند. تکرار این موضع از سوی چین و تداوم مشکلات ایران و غرب بر سر برنامه هسته‌ای باعث شده تا چین، متحدان جدیدی در خلیج فارس پیدا کند که برخلاف ایران، مشکلات مالی و ایدئولوژیکی با امریکا ندارند. توسعه جاده ابریشم از سوی چین که بخشی مهمی از آن خلیج فارس واقع شده است، کشورهای عربی نظیر امارات و عربستان سعودی را به شرکای استراتژیک چین تبدیل کرده است.

همکاری چین با امریکا در عرصه اقتصادی و تجاری که بیشترین منافع تجاری را در اختیار چین گذاشته است، کمتر باعث شده تا رهبران این کشور، حاضر به پرداخت هزینه سیاسی برای متحدان خود در خلیج فارس نظیر ایران باشند. ضمن اینکه بررسی حاضر نشان داده است که چین خواستار توسعه روابط و تعمیق آن با ایران در شرایطی است که موانع سرمایه‌گذاری و تعاملات مالی در آن وجود نداشته باشد یا با خشم و هشدار امریکا همراه نباشد. اما انعطاف اندک ایران در برابر امریکا و تبدیل شدن مسأله هسته‌ای به عاملی برای اعمال تحریم‌های گسترده در فروش نفت، وارد کردن تجهیزات، استفاده از ظرفیت شبکه‌های مالی بین‌المللی، باعث شده تا چین از خطر کردن بیشتر جهت حمایت سیاسی از ایران بپرهیزد. ضمن اینکه گسترده شدن روابط چین با عربستان، قطر و امارات متحده عربی و تبدیل شدن این کشورها به مرکزیت جاده ابریشم دیجیتال در آینده باعث می‌شود تا چین از نظرات و دیدگاه‌های رهبران عربی برای فشار بیشتر بر ایران نیز استفاده نماید. در این صورت انتظارات ایران و چین بیش از پیش در عرصه منطقه‌ای و بین‌المللی از یکدیگر فاصله خواهند گرفت، زیرا چین برحسب رویکرد عمل‌گرایی در سیاست خارجی، مایل به برهم زدن روابط تجاری و اقتصادی با بزرگترین شریک خود یعنی امریکا نیست. از این رو تمایلی به هزینه دادن برای متحدان خود از جمله ایران نیست. هرچند رویکرد چین در این باره با احتیاط و مبتنی بر بی‌طرفی است، اما دوری جستن از پذیرش مسئولیت بین‌المللی از سوی چین و تقلیل رقابت خود با امریکا به

عرصه اقتصادی و پرهیز از رقابت سیاسی-نظامی و ایدئولوژیکی، مسیر همکاری با این کشور را در مناطق استراتژیک از جمله خلیج فارس به کشورهای متحد خود اعلام می‌دارد. بنابراین باید گفت که انتظارات متفاوت ایران و چین از یکدیگر به دلیل رویکرد عمل‌گرایانه چین در تعامل با امریکا و رویکرد ایدئولوژیک ایران در تقابل با امریکا، نگاه‌گزینی چین به جایگاه ایران و در مقابل، انعطاف نداشتن سیاست خارجی ایران برای حل مشکلات خود با غرب جهت بهره‌مندی از ظرفیت چین و تفاوت در تحلیل منافع یکدیگر بر مبنای عمل‌گرایی چین و ایدئولوژیک‌گرایی ایران جهت مقابله با نفوذ امریکا، از جمله عواملی است که سیاست خارجی ج.ا. ایران را در استفاده از رقابت هژمونیک امریکا و چین منفعل کرده است.

بر مبنای نتایج پژوهش، این پیشنهادات قابل طرح است:

-رفع تحریم‌ها و مشکلات حوزه سرمایه‌گذاری و تعاملات مالی با دنیا جهت ترغیب چین به خرید نفت از ایران؛

-همکاری بیشتر ایران با چین و کشورهای عربی برای نقش‌آفرینی در منطقه خلیج فارس و

ایفای نقش مؤثر در مسیر جاده ابریشم دیجیتال؛

-مدیریت تنش‌ها و چالش‌های ایران با امریکا با هدف جلوگیری از بی‌تمایلی چین برای

همکاری اقتصادی و تجاری با ایران.

استناد به این مقاله: راستگو، جعفر، روان‌بد، امین، زارعی، غفار. (۱۴۰۴). ارزیابی سیاست خارجی ایران و چین در خلیج فارس از منظر نقش قدرت‌های بزرگ، فصلنامه علمی رهیافت انقلاب اسلامی، ۱۹(۷۰)، ۲۱۹-۲۴۰.



The Islamic Revolution Approach Quarterly is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

منابع و مآخذ:

- احمدیان، قدرت، کهریزی، ندا (۱۳۹۸)، اقتصاد سیاسی ترامپستی و تأثیر آن اقتصاد تجاری چین و آسیا، فصلنامه سیاست خارجی، سال ۳۳، شماره سوم، صص ۲۷-۱.
- ارغوانی پیر سلامی، صالحی، سید جواد (۱۳۹۴)، سیاست کشتش متوازن چین و برنامه هسته‌ای ایران، فصلنامه سیاست جهانی، دوره چهارم، شماره اول، صص ۹۹-۱۳۴.
- بصیری، محمدعلی، آئینه‌وند، حسن (۱۳۹۵)، مقایسه رویکرد روسیه، چین و آمریکا در قبال پرونده هسته‌ای ایران، پژوهش‌نامه ایرانی سیاست بین‌الملل، دوره پنجم، شماره اول.
- تیشه‌یار، ماندانا، بهرامی، سمیه (۱۳۹۷)، سیاست خارجی عمل‌گرایانه ایران در قفقاز جنوبی در فضای پسایرجام، مطالعات اوراسیایی مرکزی، دوره ۱۱، شماره اول، صص ۲۳-۳۸.
- جمشیدی، محسن، کیبیری، زهره (۱۴۰۱)، محدودیت‌های توسعه روابط ساختاری (سیاسی-اقتصادی) ایران و چین در دهه اخیر، فصلنامه راهبرد سیاسی، سال ششم، شماره چهارم، پیاپی ۲۳، صص ۱۱۰-۹۳.
- حق‌پرست، هادی (۱۴۰۲)، چالش‌های روابط جمهوری اسلامی ایران در قبال جمهوری خلق چین؛ رویکرد ژئوپلیتیکی فرهنگی دو کشور، مجله پژوهش‌های ملل، دوره هشتم، شماره ۹۲، صص ۱۹-۱.
- دهقانیان، محمدحسین (۱۳۹۸)، ایران در آینه سیاست خارجی چین، تهران: انتشارات مؤسسه فرهنگی مطالعات و تحقیقات بین‌المللی ابرار معاصر.
- رضایی، ف. و فایز، ک. (۲۰۲۱)، اقتصاد دیجیتال ایران: نقش چین و ابتکار کمربند و جاده، ژورنال جهانی رسانه، ۱۹(۳۷)، ۴۱-۵۵.
- سجادی‌پور، محمدکاظم، شریعتی، شهرزاد (۱۳۹۰)، گزاره ایران در روابط ایران و چین ۲۰۰۹-۱۹۹۱، فصلنامه ژئوپلیتیک، سال هفتم، شماره دوم.
- فرهادی‌نسب، جعفر، اسلامی، سعید، سلیمانی پورلک، فاطمه (۱۴۰۲)، ایدئولوژی و عمل‌گرایی در سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران، فصلنامه سیاست جهانی، دوره دوازدهم، شماره اول، صص ۲۶۵-۲۳۵.
- قاسمی، ابوالفضل، جلدری، مهدیه (۱۴۰۳)، تحریم‌های اقتصادی ایالات متحده و تعاملات ژئواکونومیک ایران و چین، فصلنامه روابط خارجی، سال شانزدهم، شماره دوم پیاپی ۶۲، صص ۱۴۲-۱۱۷.
- یاریان، افسانه، صالحی فارسانی، علی، ابوالفضل‌ی کریزی، حسین (۱۴۰۲)، جایگاه ایران در سیاست خارجی
- چین، پژوهشنامه ایرانی سیاست بین‌الملل، دوره دوازدهم، شماره اول، صص ۶۸۰-۳۵۵.
- Cai, P. (2017), *Understanding China's belt and road initiative*. commission.europa.eu. (2023), Global Gateway. ATB2n.ir/j16651.
- Campbell, P. L. (2011). Peirce, pragmatism, and the right way of thinking. *Sandia National Laboratories: Albuquerque*.
- Chen, D. (2021). The Digital Silk Road and its Implications for Global Digital Governance. *Journal of Global Affairs*, 35(2), 123-138.
- Felbermayer, Gabriel.marina steininger.(2019).trumps trade attack on china,who will have the last laugh?.GESifo forum.march
- Figuroa, William (2022), *China and Iran since the 25-year deal: the limits of cooperation*,<https://thediplomat.com/2022/01/china-and-iran-since-the-25-yearagreement-the-limits-of-cooperation>
- Gardini, G. L. (2011), "Latin American Foreign Policies between Ideology and Pragmatism: a Framework for Analysis", in: G. L. Gardini and P. Lambert (eds.), *Latin American Foreign Policies; between Ideology and Pragmatism*, New York: Palgrave Macmillan.
- Henelito A. SEVILLA Jr, (2017), China's New Silk Route Initiative: Political and Economic Implications for the Middle East and Southeast Asia, *Asian Journal of Middle Eastern and Islamic Studies*, 11:1, 83-106, DOI: 10.1080/25765949.2017.12023327.
- Karlin, R, Anna and Yuval peres (2016) "Game Theory, Alive", in: [https://homes. cs. washington. edu/ karlin/GameTheoryBook.pdf](https://homes.cs.washington.edu/~karlin/GameTheoryBook.pdf).
- Li, X, Yuwen, Z. (2016). *The Future Of Chinas Diplomacy In The Middle East*. Link: <http://thediplomat. Com>.
- Mazar, Michael, Heath, Timothy & Cavals, Stride Stowe (2019). *China and the International Order*, translated by Mohsen Mahmoudi and Javad Arab Yarmohammadi.

Tehran: Rand Institute, Center for Presidential Strategic Studies.

Mazarre, Michael (2022), *Understanding Competition Great Power Rivalry in a Changing International order Concepts and Theories*, <https://www.Rand.org/plus/perspectives/pea1404-1>.

Padelford, N. J. and G. A. Lincoln (1967), *The Dynamics of International Politics*, New York: Macmillan.

Rozsa, Erzebet (2022), *Chinas Interest in The Middle East and North Africa*, University of Public Service – Ludovika Institute of World Economics Centre for Economic and Regional Studies, *Hungarian Academy of Sciences*, Budapes.

Xinhua, (July 21, 2018a). *China, UAE Agree to Lift Ties to Comprehensive Strategic Partnership*. <http://www.xinhuanet.com/english/>.

Zhen, L., (2016). *China, Saudi Arabia Upgrade Diplomatic Ties as Riyadh Seeks New Allies*. <https://www.scmp.com/news/china/diplomacy-defence/article/1903516/china-saudi>

Zhu, Tianbiao (2001). 'Nationalism and Chinese Foreign Policy', *The China Review*, Vol. 1, No. 1.